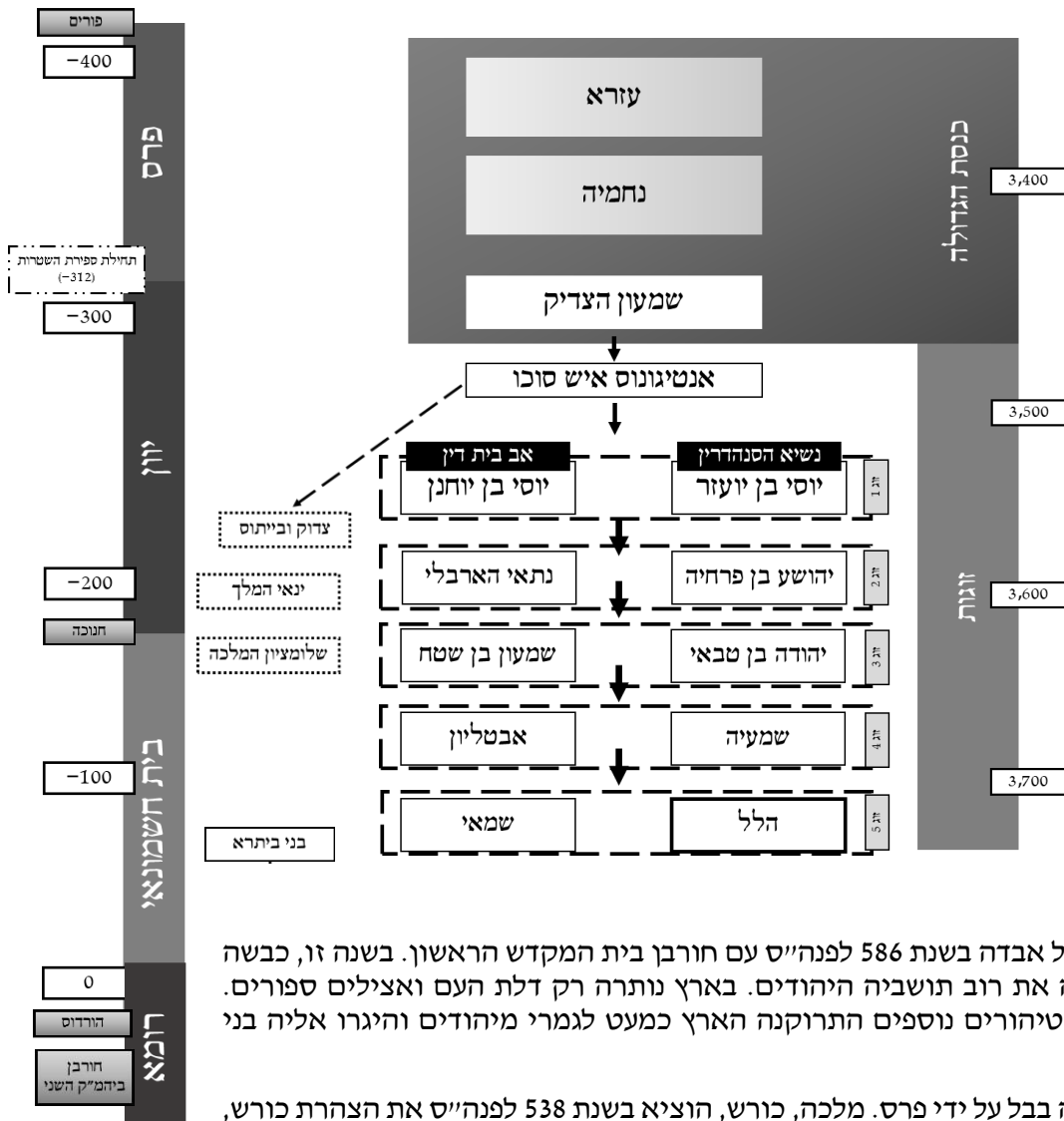

רקע היסטורי לאגדה

העצמאות היהודית בארץ ישראל אבדה בשנת 586 לפנה"ס עם חורבן בית המקדש הראשון. בשנה זו, כבשה בבל את ממלכת יהודה והגלתה את רוב תושביה היהודים. בארץ נותרה רק דלת העם ואצילים ספורים. לאחר רצח גדליהו בן אחיקם וטיהורים נוספים התרוקנה הארץ כמעט לגמרי מיהודים והיגרו אליה בני עמים אחרים.

כעבור כמה עשרות שנים, נכבשה בבל על ידי פרס. מלכה, כורש, הוציא בשנת 538 לפנה"ס את הצהרת כורש, לפיה יהודים הורשו לחזור לארץ ישראל, ולבנות את בית המקדש. שיבת ציון שהתרחשה בעקבות ההצהרה, חידשה את היישוב היהודי הגדול בארץ ישראל, אך הוא לא זכה לעצמאות מדינית. היהודים נהנו, אמנם, מאוטונומיה מנהלתית ודתית, אך השלטון המדיני היה מסור לידי המושל הפרסי.

בשנת 334 לפנה"ס פלש אלכסנדר הגדול לאימפריה הפרסית ובשנת 332 לפנה"ס הגיע לארץ ישראל. לאחר מצור על צור ועל עזה וכיבושן סולקו הכוחות הפרסים מארץ ישראל, והיא עברה לידי של אלכסנדר הגדול.

ממלכת החשמונאים הייתה מדינה יהודית עצמאית, שהתקיימה בסוף התקופה ההלניסטית בארץ ישראל, משנת 140 לפנה"ס ועד שנת 63 לפנה"ס (כ-77 שנים), עד השתלטותה של האימפריה הרומית על ארץ ישראל. יסודה במרד החשמונאים, שאמנם הסתיים באוטונומיה יהודית ולא בעצמאות מדינית מלאה, אך סלל את הדרך להקמתה של מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל תוך זמן קצר יחסית.

על פי המסורת וההלכה היהודית, עם תחילת שלטון בית חשמונאי ולאחריו בית הורדוס, חזרה המלכות להופיע בארץ ישראל למשך כמאתיים שנה עד חורבן בית שני. להגדרה זו היו וישנן משמעויות הלכתיות והיסטוריוסופיות שונות.

ממלכת החשמונאים, שהיוותה מקור השראה חשוב לציונות ולמדינת ישראל, הייתה הממלכה היהודית הריבונית היחידה בארץ ישראל, שלא היוותה חלק מאימפריה כלשהי, במשך תקופה של כ-2,500 שנים, מאז חורבן בית ראשון ועד קום מדינת ישראל.

והא תנן: אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי. אמר אביי: הוא ינאי, הוא יוחנן. רבא אמר: ינאי לחוד ויוחנן לחוד, ינאי — רשע מעיקרו, ויוחנן — צדיק מעיקרו.

רש"י: הוא ינאי – ששנינו בקידושין (פ"ג דף סו.) שהרג חכמי ישראל. ינאי רשע מעיקרו – ונעשה לדיק וחזר לרשעתו.

לזיהוי ינאי ראה תוס' רא"ש קידושין סו ע"א, מהדורת מוסה"ק עמ' תקסה ובהערות המהדיר ובעיקר הערה 368. חידושי הריטב"א ד"ה 'מיד נזרקה', פני יהושע קידושין סו ע"א ד"ה 'אמנם'.

בין יוסיפוס לחז"ל - האגדות האבודות (כרך א)

עמ' 294 - 297

אלכסנדר ינאי, שמלך ביהודה החשמונאית בשנים 103-76 לפה"ס, היה בנו של יוחנן הורקנוס ונכדו של שמעון החשמונאי. מן המטבעות ומתוך תעודה שנתגלתה בקומראן עולה ששמו העברי היה יהונתן/יונתן, וינאי הוא גרסתו הארמית או קיצורו של שם זה. הוא עלה לשלטון בשנת 103 לפה"ס (קדמי' יג 320-323; מלח' א 85). לאחר מותו של יהודה אריסטובולוס הראשון, אחיו הבכור, שמלך שנה אחת בלבד (קדמי' יג 301-319; מלח' א 70-84). המאבקים הפנימיים בממלכה הסלווקית מכאן ובמצרים מכאן אפשרו לינאי להרבות במלחמות ובכיבושים, ובימיו הגיעה ההתפשטות הטריטוריאלית של ממלכת החשמונאים לשיאה (קדמי' יג 395-397).

...

בשנות שלטונו האחרונות (76-79 לפה"ס), לאחר שגבר על המשבר הפנימי בממלכתו, יצא ינאי למסע כיבושים נוסף. הוא ניצח את הנבטים ואת מלכם חרתת השלישי בעבר הירדן, נכנס אל תחום הדקאפוליס שבעבר הירדן ופרץ לתוך הגולן (קדמי' יג 392-394; מלח' א 103-105). הוא מת ממחלה בשעה שצר על המבצר רגב שבעבר הירדן בשנת 76 לפה"ס (קדמי' יג 398-404; מלח' א 106). אשתו, שלמציין אלכסנדרה, ירשה את המלוכה.

...

מטבעות אלכסנדר ינאי הם הנפוצים בין כל מטבעות היהודים; הם הוטבעו במגוון דגמים והכתובות שעליהם הן בעברית, בארמית וביוונית. בסדרה אחת של מטבעות נכתב בצד אחד ביוונית המלך אלכסנדר, ובצד האחר 'יהונתן המלך'. על מטבעות רבים הוטבע סמל של כוכב מוקף נזר שבין קרניו נכתב 'יהונתן המלך'. קבוצה מיוחדת של מטבעות נושאת את הכתובת 'נתן הכהן הגדל וחבר יהדם', ותחתיה שרידי כתובת שנמחקה: 'יהונתן המלך', ויש סבורים שינאי מחק את התואר 'מלך' ממטבעותיו בתקופה מסוימת בגלל לחץ הפרושים.

...

ינאי נזכר לא מעט בפי חז"ל, ודווקא בספרות האמוראים, בעיקר בתלמוד הבבלי [14 פעמים ובירושלמי - 1]. בגרסת חז"ל הוא מוצג פעמים רבות כאויב ואף כרוצח של החכמים. האגדות מרבות להציג את אשתו בצדו, ומעמידות כנגדו את מנהיגי החכמים, שמעון בן שטח, המזוהה בכמה סיפורים גם כגיסו, אחי אשתו. סדרה של אגדות כאלה מספרת אנקדוטות משעשעות על עימותים בין המלך לבין שמעון בן שטח, ובהן תמיד ידו של החכם על העליונה, ובאחרות פועל החכם בהצלחה על רקע מעשיו של המלך, בלא עימות ישיר עמו. שמעון בן שטח גרם לינאי בדרכי ערמה לתרום כסף לקרבנותיהם של נזירים עניים, ניצח אותו בדברים במהלך סעודה משותפת, אכל בעל כרחו של ינאי או שתה את כוס הברכה שלו. ינאי נשפט בבית הדין לפני שמעון בן שטח, שנהג בו בלא מורא ובלא משוא פנים. שמעון בן שטח השליט את הפרושים על הסנהדרין וסילק מתוכה את הצדוקים בימי ינאי; שמעון בן שטח החזיר את התורה ליושנה אחרי שינאי הרג את חכמי ישראל; שמעון בן שטח קרא ליהושע בן פרחיה לשוב לירושלים אחרי שהלה ברח לאלכסנדריה מפני ינאי. נראה שרוב המסורות האלה נובעות מימי הבית השני, וראיה לדבר היא הימצאותן של רבות מהן בכתבי יוספוס, כשהן מיוחסות לינאי עצמו או לדמות היסטורית אחרת.

עוד בעניינו ראה: היימן, תולדות תנאים והאמוראים ח"ב עמ' 766. אלון, מחקרים בתולדות ישראל ח"א עמ' 15. ההשכיחה האומה וחכמה את החשמונאים. רוטנברג, תולדות עם עולם ח"ב, עמ' רעג. מרגליות, מרגליות הים, סנהדרין יט ע"א אותיות כ-כז.

דתניא :

מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית¹ שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים².

ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה,

וקרא לכל חכמי ישראל.

אמר להם :

אבותינו היו אוכלים מלוחים, בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש,

אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו.

והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו.

(1) ערוך השלם, קאהוט, כרך ד, עמ' 215, כחל-כוחלית.
(2) על עניינו של מספר זה בתלמוד ראה: ב"מ פד ע"ב, מהרש"א שם ד"ה הו, שכך דרך התלמוד לנקוט מספר זה. תורת חיים (שור), שם, ד"ה שיתין - כל מקום בתלמוד שמבקשים לנקוט במספר גדול, נוקבים במספר זה. מהר"ל, באר הגולה (מכון י-ס), הבאר החמישי, עמ' נג הערה 121. ועוד.

(3) ראה אודותיו הימן, תולדות תנאים ואמוראים ח"א, עמ' 199.

והיה שם אחד, איש לץ, לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו³.

ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך :

ינאי המלך, לבם של פרושים עליך!

ומה אעשה?

הקם להם בציץ שבין עיניך.

הקים להם בציץ שבין עיניו.

(4) ראה אודותיו הימן, תולדות תנאים ואמוראים ח"ב, עמ' 558.

(5) רמז מקראי לכתוב בתורה אצל קרח ירב לבם במדבר טז.

(6) ועיין פרי צדיק, חנוכה סוף קטע יד. ששם התחיל מרד החשמונאים בגלל הגזירה שתיבעל לטפסר תחילה. לוויין, אוצר הגאונים, קידושין התשובות עמ' 161.

חידושי הרשב"א והריטב"א כאן. וכן פני יהושע ד"ה 'שהיו אומרים'.

(7) רמז מקראי לכתוב במגילת אסתר 'ויבוקש הדבר וימצא' אסתר ב, כג. גם שם במהלך סעודה זוממים רשעים מזימות נגד המלך.

(8) עיין הערה 5. 'הבדלו' הבדלות מרשעותם של אנשים.

(9) עיין בלוי, משנת משה כאן.

(10) ראה רש"י.

(11) ראה אודותיו הימן, תולדות תנאים ואמוראים ח"ג, עמ' 1212.

היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו⁴,

ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך :

ינאי המלך! רב לך⁵ כתר מלכות! הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן!

שהיו אומרים : אמו נשבת במודיעים⁶, ויבוקש הדבר ולא נמצא⁷.

ויבדלו⁸ חכמי ישראל בזעם.

ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך :

ינאי המלך! הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך?

ומה אעשה?

אם אתה שומע לעצתי, רומסם.

ותורה מה תהא עליה?

הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד!

אמר רב נחמן בר יצחק :

מיד נזרקה בו אפיקורסות⁹,

דהוה ליה למימר : תינח תורה שבכתב, תורה שבעל פה, מאי?

מיד ותוצץ¹⁰ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה,

ויהרגו כל חכמי ישראל.

והיה העולם משתומם,

עד שבא שמעון בן שטח¹¹ והחזיר את התורה ליושנה.

רש"י: ינאי המלך – מן הכהנים של חשמונאים הוה.

לבוזות – שם מדינה שבמדבר.

מלומים – ירקות הם ושמן קקולי בלשון ארמי כמו הקוטפים מלוח עלי שיח (אויב ל).

כשהיו עסוקים בצנין – בית שני שבאו מן הגולה והיו עניים והיו מוֹלִיִּיִּין הולאות במלכא אף אנו נאכל מלוחין להיות זכר לעוני אבותינו ולהודות לפני הקדוש ב"ה שהצליחנו והעשינו.

לִבְנוֹ שֶׁל פְּרוּשִׁים עֲלִיף – שונאין הם ואין שמחים בהלכתך.

ומה אעשה – לידע שכן הוא.

הקם להם צנין שני ענין – הן איך הקדש על מלחך ויעמדו על רגליהם לפי שהקם כתוב בו והם יגלו את לבם ואף על גב דלאו שעת עבודה כדאמר בפ"ב (לעיל ד) דגדי כהונה ניתנו ליהנות בהם.

שהיו אומרים אמו נשבת מן המודיעים – לכך מיחו בו שהיו הפרושים אומרים עליו אמו נשבת במודיעים כרך של בית חשמונאי היה ושבזיה פסולה לכהונה ונשאה אביו ונמלא חלל.

ויבדלו חכמי ישראל בזעם – שכעס המלך עליהם.

כך הוא דינו – לסבול חרפתו.

וכך הוא דינך – בתמיה שלא תנקם מהם.

דומם – הרגם.

מה תהא עליה – שמה שתכח אמר ליה הרי ס"ת כרוכה ומונחת בתוכה המלות ולא ישתכחו (עיי רש"י).

ותואץ הרעה – לשון ויאץ איך ויגמול שקדים (במדבר יז) ל"א בערה לשון נוֹלָאִים (יחזקאל ח) כניאץ המבעיר גחלת.

שמעון בן שטח – אחי אשתו היה והחזיאתו.

תוס': הקם להם צנין שני ענין – פירש בקונטרס ואף על גב דלאו שעת עבודה היא הא אמרינן לעיל (דף נד) דבגדי כהונה ניתנו ליהנות בהן וקשה לדרכה משמע מהתם דמיד שהיו יכולין להפשיטן שהיו זקוקין להפשיטן מדקאמר לא ניתנה תורה למלכא השרת משמע בשלל לאורך אסירא ומפרש רבינו תם דדוקא איך משום דכתיב בו (שמות כח) והיה על מלכו תמיד משמע דמותר שלא בשעת עבודה אבל בשאר בגדים לא וינאי היה כהן מזרע בית חשמונאי.

וראה עוד: תוס' רא"ש כאן מהדורת מוסה"ק עמ' תקסו ובהערות המהדיר. תוס' רי"ד כאן סיים: אלא ודאי ינאי המלך שלא כדין עשה. ובמהדורת מוסה"ק. בהערות המהדיר בענין זה. חידושי הרמב"ן וחידושי הריטב"א ד"ה 'הקים להם', פני יהושע כאן ד"ה 'תוס''. דרשות חת"ם סופר (חדש) ח"ג עמ' תצ. הכתב והקבלה שמות כח, לח. הילמן, אור הישר תוס' ד"ה 'הקים להם'. פני מנחם (גור) פרשת תצוה, קנט, 1 ד"ה 'והיה'.

הנושאים באגדה:

א. מעשיו של ינאי

ב. הרעיונות שניתנו לינאי ע"י איש אחד וע"י זקן אחד

ג. עצתו של אלעזר בן פועירה

ד. הריגת כל חכמי ישראל ע"י ינאי

א - מעשיו של ינאי

חידושי הריטב"א ד"ה 'הא דאמרינן' - הא דאמרינן אבותינו אכלו מלוחים פירשו [ר"ח] ז"ל בדמדבר שהיו עסוקין במשכן ולא נהירא דהא במדבר מן היה להם וכתוב לא חסרת דבר והנכון כדפירש"י ז"ל דהיינו בתחלת בית שני שהיו עניים.

חידושי אגדות מהרש"א ד"ה 'מעשה' - והוא ענין המאמר כשהצליח ינאי במלחמה קרא לחכמי ישראל ועשה סעודה ע"פ חכמי ישראל ופרושים והעלו מלוחים על שלחנות של זהב שיזכור האדם בימי עושרו ומעלתו את ימי עניו ושפלותו כמ"ש זכור עניי ומרודי וגו' ואלעזר זה היה מכת הצדוקים שלא רצו לקבל מרבם להשתמש שלא לקבל פרס אבל השיא את המלך ואמר כי לבם וכוונתם בזה עליך למעט בכבוד הסעודה של שמחה שאין אתה ראוי לכל הכבוד הזה לכהונה ולמלוכה.

בן יהוידע ד"ה 'והיה' - וְהָיָה שְׂמֵחָה גְדוֹלָה. נראה גודל שמחתו היתה בחשבו דכחו ועוצם ידו עשתה זאת וכיון שלא היתה שמחה לשם שמים נכשל באותה שמחה שזכה לשפוך דם צדיקים קדושים וכיון דהעלה אותם בשלחנות של זהב ולא בשלחנות של עץ שהם של עניים לעשות זכר כראוי לכך נתגאה וגם הגאווה הזאת היתה בעוכרו.

ב - הרעיונות שניתנו לינאי ע"י איש אחד וע"י זקן אחד

חידושי הרמב"ן ד"ה 'הקים להם' - ותמיה לי מה ראו חכמים שלא לערער על כהונתו עד עכשיו ואפשר שהיו יודעין שיש עדים מכשירים אותו אבל לפי שעשה שלא כהוגן שהניח את הציץ במדינה והוא אסור מדרבנן כדמוכחין ואיהו לא אשגח בדרבנן ועוד שהיה בשעת אכילה ושכרות לפיכך אקפיד אותו זקן ואמר לו שיניח כתר כהונה:

חידושי הרשב"א 'הקים להם' - והרמב"ן נר"ו הקשה מה ראו להקפיד ולהרהר עכשיו על כהונתו יותר ממה שהקפידו עליו שמונים שנה ששמש בכהונה גדולה (ברכות כח, א) ותירץ דאפשר שהיו יודעין שיש עדים מכשירים אותו, אבל לפי שעשה שלא כהוגן שהניח את הציץ במדינה, והוא אסור מדרבנן, ואיהו לא אשגח בדרבנן, ועוד שהיה בשעת שכרות, לפיכך הקפיד אותו זקן. ואינו מחוור לי, דהא טעמא יהבינן בגמרא למחאתו של יהודה בן גודגדא שהיו אומרים אמו נשבת במודעית, ואם יהודה בן גודגדא היה יודע שיש עדים מכשירין, לא היה לו לערער עליו על כהונתו ולגלגל עליו מה שאינו, ואם לא היה יודע מכשירי מעיקרא מאי סבר כששתק ולבסוף מאי סבר כשצווח, אלא מסתברא דעד עכשיו שלא מיחו בידו לפי שלא היה הדבר ברור אצלם, וכדאמרינן ויבוקש הדבר ולא נמצא, ועכשיו שראו שהקים בציץ שלא כהלכה, ושעת הודאת הנס היתה היה סבור אותו זקן שכל מעשיו שגגה הן ואם ימחו בידו יקבל, ומיחה ולא קיבל.

חידושי הריטב"א ד"ה 'רב לך' - רב לך כתר מלכות איכא דק"ל כהן שפסול לכהונה היאך יצליח למלוכה דהא תניא בתוספ' שאין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה ולא קשיא לי דהא איסורא דרבנן הוא ולא היו מקפידין ע"ז בדיעבד והיינו לישנא דאמרו דיה כלומר מסתיי שאין אנו מקפידין להעמיד דברינו בך לערער על כתר מלכות אבל הנח כתר כהונה דבדאורייתא קפדינן מיד נזרקה בו מינות פי' וזו הוא מינות שהיה לו בסוף דינאי זה הוא האמור בברכות שהוא יוחנן כהן גדול ששמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ומבני חשמונאי היה ואין ינאי זה ההוא שבפרק הבא אל יבמתו דאמרי' תקרב' דדנרי עיילה ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דאוקמה ליהושע בן גמלא בכהני רבירבי שאלו היה זה שהוא כהן גדול היאך היה ממנה כהן גדול אחר.

חידושי אגדות מהרש"א ד"ה 'מעשה' - מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית כו' אבותינו היו אוכלים מלוחים כו'. הקושיות במאמר הזה שא"ל רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה כו' וכי עד אותו יום לא ראו שעשה עבודה ומחזיק עצמו בכהן כשר ולמה לא מיחו בו ומה ענין לבם של פרושים עליך כו' הוא מבואר ע"פ מה ששינו ג' כתרים הן כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה וכתר שם טוב עולה על גביהן יראה כמשמעו כתרים למלכי בית דוד היה כתר מלכות כמ"ש בע"ז (ד' מד) זאת היתה לי כי וגו' שהיה הכתר הולמתו וכתר כהונה הוא הציץ שהיה לכה"ג על ראשו שהיה עשייתו ככתר וכתר תורה הן התפילין שבראש כל אדם כמ"ש כתר תורה מונח בקרן זוית וכו' ולכך נקרא טטפת ע"ש כלילא כמו לא תצא אשה בטטפת כמ"ש התוס' פרק הקומץ ומסיים כתר שם טוב עולה על גביהן כמשמעו שעל הציץ היה כתוב קודש לה' ועל התפילין שם שדי ועל כתר מלכות נאמר וישב שלמה על כסא ה' שכתרו נקרא ע"ש.

הקם להם בציץ וכו' ע"פ מ"ש מקום יש בראש להניח ב' תפילין וכו' ונלמד מכה"ג שהניח ציץ ותפילין ונמצא שא"א לו להניח אלו ג' כתרים בראש שהרי אין מקום בראש כ"א להניח שנים מהם דהיינו

דא"א להיות מלך וכו"ג דא"כ נדחו התפילין שהוא כתר תורה והמלך וכה"ג צריכים לאותו כתר תורה דכתיב בי מלכים ימלוכו והשתא בא המין הזה להטעות למלך וא"ל בזה תבחן שכוונתם לפחות מכבודך שכבר היה לו בראשו כתר מלכות הקים להם בציץ כו' תתן גם כתר כהונה על ראשך ותראה מה יעשו ועשה כן ואמר יהודה וכו' רב לך כתר מלכות שכבר היה בראשך הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שאל"כ תפרוק מעליך כתר תורה שהם התפילין דא"א שיהיו ג' כתרים בראשך ביחד ואמר שהיו אומרים וכו' בלשון רבים דהיינו שכת הצדוקים היו אומרים כי כוונתו של יהודה לזלזל במלך שאינו ראוי לכהונה משום דאמו נשבת וכו' וז"ש ואתה מלך וכה"ג כך הוא דינך לזלזל בכבודך ואמר רומסם ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת וכו' בזה ג"כ הטעה את המלך דודאי אתה צריך ג"כ לכתר תורה ותניחה לאחרים ואמר רב נחמן מיד נזרקה בו מינות דגם לפי מה שהטעה אותו תינח תורה שבכתב תורה שבע"פ מה תהא עליה שגם אחרים לא ידעו בה ומסיים בה עד שבא שמעון בן שטח והחזיר התורה ליושנה דהיינו שלא תדחה התורה מפני ב' הכתרים האחרים שגם המלך צריך לה וכמ"ש לעיל והשתא ניחא דבמה שדחה התפילין שהוא כתר תורה מפני ב' כתרים אחרים מיחו בו אבל במה שעבד עבודה לא מיחו בו.

גם לפי מה שהיו אומרים שאמו נשבת וכו' כיון דעבודתו כשירה בדיעבד כדאמר לקמן ודו"ק:

הבן יהוידע ד"ה 'והיה שמח' - ומה שאמר היה שם אדם אחד איש לץ שלא היה בעל תורה דמושבו מושב לצים לב רע שהיה אפיקורוס שכפר בתורה שבעל פה וגלגל שופך דמים. ומה שאמר אֶלְעָזָר בֶּן פּוּעִיָּא שָׁמוֹ שֹׁכֵר שֵׁם אָבִיו לַגְנוּתוֹ בְּשֵׁם זֶה לומר שהוא בן אשר פער פיו להלשין על חכמי ישראל והביא בפועל פיו אף ורע וכל זה נרמז בשם פועירא שהוא לשון פיעור וגם יש בתיבה זו אותיות 'אף ורע'.

ינאי המלך, לבס של פרושים עליך. נראה לי בס"ד דאמר לו בזה הלשון לעורר מדנים ולהכניס בלבו ארס של חכמי ישראל יותר דאתמר בגמרא דהווי תרי ותרי דהיינו שנים אומרים נשבת ושנים אומרים לא נשבת ומקשי מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני והקשה רש"י ז"ל מאי מקשי והלא אדרבה יש לנו לומר אוקי תרי לבהדי תרי ואוקי אתתא שהיא אמו של ינאי אחזקת כשרות? ותירץ הני מילי אי איהי קמן והיתה באה לבית דין להתירה דאמרין אוקי לה אחזקת כשרות אבל הנידון שלפנינו הוא גבי ינאי הבן שלה והוא אין לו חזקת כשרות שהרי מעידים על תחלת לידתו בפיסול שאומרים שנים אמו נשבת קודם שנולד עיין שם.

נמצא לפי זה מה שמערערים עליו הפרושים הוא מחמת שדנים עליו ואם היו דנים על אמו היו מתירים אותו מחמת חזקת כשרות ולכן אמרו לו לָבֶן שֶׁל פְּרוּשִׁים 'עֲלִיךָ' דייקא ולא על אמך שאם היו דנים את אמך היו מתירים אותה ראה כמה דינים שלהם מעוקמים ח"ו והם סתרי אהדי דמכשירים האם דאזלי בתר תרי עדים דמכשירים ופוסלין הבן דאזלי בתר תרי עדים הפוסלין. גם עוד הטיל ארס באמרו 'עֲלִיךָ' לומר היום דנים על הכהונה ואחר כך יהיו דנים עליך על המלכות שעוקרים אותך מן המלכות שאתה משתמש ומתעטר בה דאין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה ודין זה אינו מן התורה אלא מדרבנן ולכך השיאו לפקור בתורה שבעל פה ודברי חכמים.

הקם להם בציץ שביין עיניך. פירוש הם חוששים אם יגלו לך מה שיש בלבבם עליך תכעוס עליהם ותהרגם לכן מסתירים דברים שבלבבם אך אם תלבש הציץ יהיה לבם בטוח שלא יגיע להם רעה מן כעס שלך כי הציץ מסוגל להפוך הכעס לרצון משום דכתיב ביה לָרְצוֹן לָהֶם לִפְנֵי ה' (שמות כח, לח) וכל דברים אלו אמרם לו בחשאי שאם היו שומעין דברי המלשינות של זה לא היו מדברים עם ינאי כך. ובזה יובן מה שאמר מִיד וַתּוֹצֵץ הָרָעָה עַל יָד אֶלְעָזָר בֶּן פּוּעִיָּא נָקִיט לשון וַתּוֹצֵץ רצונו לומר מכח העצה שנתן לו בהקמת הציץ אז 'וַתּוֹצֵץ הָרָעָה'.

הֲיָה שֵׁם זָקֵן אֶחָד, וְהַיְהוּדָה בֶּן גִּדְיָא שָׁמוֹ. נראה לי בס"ד זכר שם אביו לרמוז על התקלה אשר נסתבבה על ידו מדבריו אלו כי גדידה לשון חתוך וכריתה כמו מגוייד וצלוּב (משנה יבמות טז, ג) וכן שקליה לספסירא וגדידה לגמלים בסנהדרין (סנהדרין טז, ד).

ומה שאמר לו 'רַב לָךְ כְּתָר מַלְכוּתִי' משמע שגם המלכות נטלה שלא כדין והטעם כמו שכתב הרב פתח עינים בשם רבינו יצחק הזקן דתניא בתוספתא אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה אך זה הוא מדרבנן ולכך לא היו מקפידין על כתר מלכות עיין שם ונמצא שגם על המלכות יש לערער מדרבנן.

ג - עצתו של אלעזר בן פועירה

עיון יעקב ד"ה 'הדיוט שבישראל' - הדיוט שבישראל כך הוא דינו אתה מלך וכ"ג כך הוא דינך. לכאורה היה נראה לפרש ע"ד דאיתא בכתובות דף כו ע"א וב"ב דף לב דע"י קול בעלמא אחתינהו לכהן עד שיתברר הדבר א"כ גם חכמי ישראל שמעו קול שאמו נשבת במודעית לכך אמרו הנח כתר כהונה עד שיתברר הדבר ויבוקש הדבר ולא ימצא לזה קאמר אלעזר בן פועירא הדיוט שבישראל כלומר בכהן הדיוט כך הוא דינו אתה מלך וכהן גדול היה להם לחוס על כבודך שלא להורידו עד שיתברר תחלה היטב אך לפי זה לא קאי שיטת הש"ס דקאמר היכי דמי אילימא דבי תרי וכו' דלמא מיירי בקלא וצ"ע ואולי יש לומר דס"ל לש"ס דגם חכמי ישראל לא היו עושין כן למלך וכ"ג כי אם לאחר בירור:

בן יהוידע ד"ה 'הרי כרוכה' - והנה בודאי כשהרג ינאי החכמים על פי עצתו של זה לא הרג אלא את הנמצאים אצלו בירושלים אבל נשארו עוד חכמים בשאר מקומות חוץ לירושלים דהא אחר שחזר והביא את שמעון בן שטח שהוחבא על ידי אשתו של ינאי חזרו להיות סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה בירושלים כנהוג והיינו שהבאים ממקומות הרחוקים אשר בערי ארץ ישראל ואלעזר בן פועירא יעצו להרוג החכמים שהיו נמצאים בירושלים ואמר לו ינאי **'תורה מה תהא עליה'** דאף על פי שנשארים חכמים בשאר מקומות מכל מקום המון הרב של ישראל היושבים בירושלים איך ילמדו תורה מעתה אם החכמים המצויים אצלם נהרגים? והשיב לו מה בכך אם תהרוג את הנמצאים פה ותשאר התורה רחוקה מן אנשים הנמצאים פה הנה התורה **'כרוכה ומנחת בקרן זוית'** כלומר בתורה כתיב **'מִמָּרְחָק תִּבְיָא לַחֲמָה'** (משלי לא, יד) שיש לה הסגולה הנמצאת בקרן זוית אשר ממרחק תביא הדברים אליה ולכן אם תהרוג חכמים הנמצאים פה ותשאר התורה רחוקה מן אנשים הנמצאים פה יש תיקון לזה שתבא התורה מרחוק ותגיע לאנשים אלו הנמצאים פה וישנו אותה **'וכל הרוצה מן אנשים הנמצאים פה ללמד יבוא וילמד'** ממקום רחוק שעומדת שם התורה אצל החכמים דאף על פי שהיא עומדת מרחוק יש לה כח כמו קרן זוית להביא הדברים מרחוק דהא כתיב בתורה **'מִמָּרְחָק תִּבְיָא לַחֲמָה'**.

ד - הריגת כל חכמי ישראל ע"י ינאי

בן יהוידע ד"ה 'עד שבא' - **עַד שֶׁבָּא שְׁמַעוֹן בֶּן שֹׁטָח וְהַחֲזִיר אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל**. נראה לי בס"ד נקרא **בֶּן שֹׁטָח** לשבח כי תורה שבעל פה יש בה ח' דרגין שהם כשר ופסול טמא וטהור חייב וזכאי אסור ומותר, וכתיב בה רַחֲבָה מְנִי יָם (איוב יא, ט) שנמשלה לים והמעמיק בה נקרא שט בים ולזה נקרא **'בֶּן שֹׁטָח'** שט ח'. ואמר עד שבא רצונו לומר שבא מן המחבואה שהחביאתו אחותו אשתו של ינאי.